

OBSEŽNA KNJIGA O JUGOSLOVANSKO-SLOVAŠKIH
KULTURNIH STIKIH*

Profesor na novosadski univerzi dr. Jan Kmeč je izdal lani knjigo, ki pritegljivo obravnava široko problematiko slovanskega sodelovanja na ožjem zemljepisnem območju. Takoj velja omeniti, da je naslov preozek in tako malo zavajajoč. Ne gre le za jugoslovansko-slovaške slavistične stike (v smislu stikov slavistov), marveč za kulturne stike nasploh, pa tudi ne zgolj za kulturne stike, saj so le-ti najčesteje tesno povezani s političnimi in tako v knjigi tudi prikazani. Če bi šlo zgolj za slavistične stike, bi bila knjiga tudi časovno mnogo bolj omejena, pravzaprav le na 19. in 20. stoletje. Ker pa avtor očitno bolj misli na predmet slavističnih obravnav, torej na slovansko jezikoslovje in književnost, poseže že k začetkom slovanske naselitve in državnosti na sedanjih tleh in k začetkom slovanske (cerkvene) književnosti: k Cirilu in Metodu (9. stol.). V prvem obdobju je bil stik južnih Slovanov in Slovakov preko Panonske nižine neposreden, po madžarskem vdoru v Panonsko nižino v 10. stol. pa je bila ta neposredna zveza prekinjena. Vendar pa je ravno Madžarska zaradi skupnega državnega okvira v nadaljnjih stoletjih večkrat zblíževala Slovake, Hrvate in Srbe. Še en pristavek k naslovu: jugoslovansko-slovaške zveze so seveda predvsem hrvaško-slovaške in srbsko-slovaške zveze, slednje še zlasti zaradi slovaške narodne manjšine v Vojvodini.

Avtor najprej podrobneje oriše politične in kulturne razmere ob nastopu in delovanju Cirila in predvsem Metoda v Veliki Moravski in Panoniji. Gre seveda za cel splet različnih odnosov in vplivov, ki jih lahko na kratko strnemo v znano civilizacijsko (politično, kulturno, cerkveno...) ločnico, potekajočo po sredini sedanje Jugoslavije že od grško-rimskih časov dalje. Prvo poglavje končuje avtor z zatorem starocerkvenoslovanske kulture v Veliki Moravski in z umikom Metodovih učencev na jug ter s kulturnim delovanjem ohridske in preslavske šole.

V naslednjih stoletjih (kar obravnava 2. poglavje) se je nadaljevalo različno povezovanje Slovaške in južnoslovanskih dežel (npr. naseljevanje slovaških rudarskih mojstrov v srednjeveški Srbiji). Izrazitejšo kulturne zveze je omogočil razmah humanizma in renesanse na Madžarskem (2. polovica 15. stol., čas kralja Matije Korvina). Leta 1467 je kralj Matija ustanovil sicer kratkotrajno univerzo v Bratislavi, njen rektor pa je bil hrvaški humanist Ivan (Jan) Vitez (kraljev kancelar in nadškof). Vitezov nečak je bil Janus Pannonius, dvorski pesnik kralja Matije (politik in škof). Oba sta vplivala na slovaški humanizem, seveda pa je potekalo to sodelovanje v okviru evropske internacionalne latinske kulture.

Tretje poglavje se ukvarja pretežno s slovaško-hrvaškimi stiki v času največje turške moči (16.—17. stol.). Hrvaška in Slovaška imata tedaj podobni vlogi: predstavljata utrjena branika proti turškemu prodiranju v Evropo. Hrvatje so se umikajoč pred Turki tudi naseljevali na Slovaškem. Zabeleženo je celo, da so v Zahorski Bistrici v letih 1561—1562 imeli duhovnika-glagoljaša, ki je opravljal cerkvene obrede v hrvaščini! Naslednji pomembni Hrvat na slovaških tleh je bil Antun Vrančić—Verantius (1504—1573). Bil je humanist, diplomat (znal je tudi turško), slednjic nadškof s sedežem v slovaški Trnavi. V isti čas sodi tudi Katarina Zrinjska, hči znanega sigetskega junaka Nikolaja. Že zgodaj se je poročila s slovaškim plemičem Františkom Thurzom, po njegovi smrti pa se drugič poročila z velikašem Imrejem Forgačem. Njena hči z drugim možem Zuzana Forgačeva, enako kot mati znana lepota, je zaslovela po izvenzakonski ljubezni s sorodnikom svojega moža Petrom Bakičem. Velja omeniti, da sta usodi obeh žena pobudili veliko zanimanje v slovaški romantični in še v realistični književnosti. Tudi sam Nikolaj Zrinjski je postal kot legendarni bojevnik proti Turkom zelo odmeven lik v slovaški ljudski in umetni književosti.

Trnavska univerza (17.—18. stol.) je bila sicer predvsem madžarska, vendar so se na njej srečevali Slovaki in Hrvatje. Studentov teh dveh narodov je bilo ob Madžarih največ. Med hrvaškimi profesorji na tej univerzi sta bila Juraj Habdelič

* Jan Kmeč: Jugoslovansko-slovaške slavistične veze, Novi Sad 1987, 549 str.

(17. stol.) in Antun Kanižlić (18. stol.). Avtor omenja tudi slovenskega profesorja v Trnavi: Karla Endersa iz Ljubljane. Med študenti trnavske univerze sta bila npr. poznejša upornika proti Habsburžanom Nikolaj in Petar Zrinjski.

Četrto poglavje nadaljuje s slovaško-jugoslovanskimi zvezami preko šolskih ustanov: od bratislavskega liceja do gimnazije v Sremskih Karlovcih. Tu poteka seveda predvsem slovaško-srbsko (po verski strani pa pravoslavno-protestantsko) sodelovanje. Srbi niso študirali le na bratislavskem liceju, ampak tudi drugod na Slovaškem, npr. v Kežmarku (Milovan Vidaković, Jovan Sterija Popović idr.). Sicer pa je seznam znanih Srbov, ki so bili študentje na Slovaškem, izredno obsežen (sega od D. Obradovića in Dj. Daničića do J. Jovanovića-Zmaja in S. Miletića).

Številni Slovaki so delovali kot prosvetni delavci v Vojvodini. Prvi ravnatelj gimnazije v Sremskih Karlovcih so bili Slovaki ali doma iz Slovaške (J. Gros, A. Volny, K. Rummy) pa tudi prvi ravnatelj srbske pravoslavne gimnazije v Novem Sadu je postal Slovak: Pavel Jozef Safarik. V Zagrebu je bil v 1. polovici 19. stol. profesor filozofije na akademiji znani Stefan Movses (zaščitnik ilircev, poznejši prvi predsednik Matica Slovaške v Martinu).

Slovaki, ki so se naseljevali v 18. stol. v Vojvodini, so nasploh tesno sodelovali s Srbi, saj so bili oboji v podrejenem odnosu do Madžarov (vplivno slovaško kulturno središče v Vojvodini je bilo že v 19. stol. Bački Petrovac). Nekateri Slovaki so si pridobili ugledne šolske položaje tudi v Beogradu (npr. Janko Safarik, nečak P. J. Safarika) in drugod.

Najvplivnejša Slovaka na jugoslovanskih tleh sta bila v 19. stol. vsekakor P. J. Safarik in J. Kollár, prvi v širokem slavističnem smislu, drugi pa z idejnostjo panslavizma in pesnitvijo Hči Slave. Oba sta kot slovaška protestanta uporabljala češki knjižni jezik, medtem ko so katoliški Slovaki sprejeli konec 18. stol. (po Antonu Bernolaku) uvedeni slovaški knjižni jezik. Kollár je glede na slovenske razmere torej primerljiv z Vrazom. Pomembno kulturno žarišče Slovakov je bila v 1. polovici 19. stol. tudi Pešta.

Avtor v 5. poglavju podrobneje opiše delovanje Slovaškega kulturnega društva v Pešti (1824—1844). V tem času (1826) je bila ustanovljena v Pešti tudi Matica srpska. Zagreb ima v istem obdobju kar dva škofa Slovaka: Aleksandra Alagovića in Juraja Haulika. Oba sta podpirala hrvaško narodno gibanje. Avtor se ukvarja zate največ s Kollárjem in Safarikom (predvsem z njegovo Zgodovino južnoslovanskih književnosti).

Šesto poglavje sega časovno od sredine 19. do sredine 20. stoletja. Osrednje politične letnice so 1848 (ob revoluciji v Avstriji tudi slovanski kongres v Pragi), 1867 (dualizem v Avstriji) in 1918 (konec Avstro-Ogrske in nastop države SHS). Proti Kollárjevemu poskusu ukinjanja manjših slovanskih jezikov je nastopil na Slovaškem L'udovit Štur in se zavzel za samostojni razvoj slovaškega in drugih slovanskih jezikov in narodov. Štur je bil močno dejaven tudi v revolucionarnem letu 1848. »Zahteve slovaškega naroda« iz 1848 lahko primerjamo s sočasno idejo zedinjene Slovenije. Štur si je dopisoval skoraj z vsemi pomembnimi predstavniki hrvaškega in srbskega narodnega gibanja (npr. s knezom Mihailom Obrenovićem in patriarhom Rajačićem). Tesno se je povezoval z južnimi Slovani tudi ožji Šturom sodelavec, književnik J. Hurban, oče bolj znanega pisatelja S. Hurbana Vajanskega. V 60. letih je spodbujal zveze med srbsko in slovaško mladino Svetozar Miletić. Šturom učenec in utemeljitelj Ujedinjene omladine srpske (1866—1871). Zanimivo je, da je imelo bratislavsko študentsko društvo v tem času slovenski naziv Naprej! Slovaški književniki v 19. stoletju, tako romantiki kot realisti, so često uporabljali v svojih delih južnoslovansko tematiko. Znani slovaški pisatelj Martin Kučin je nekaj časa živel na Braču kot zdravnik (to okolje obravnava njegov roman Hiša v bregu).

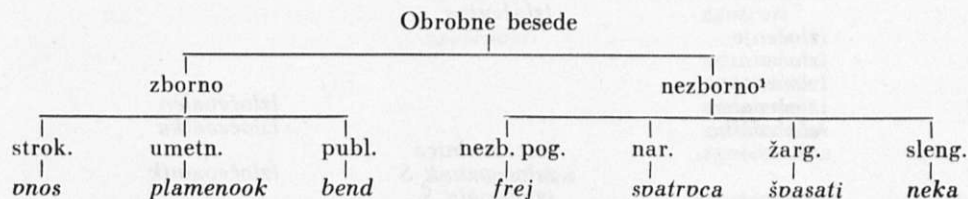
Obdobje po 1918 je v knjigi obdelano razmeroma na kratko, a vendarle s številnimi podatki, ki jim naše poročilo ne more slediti. Knjiga ni ušla tiskovnim napakam, omenimo pa le nekaj stvarnih nejasnosti ali netočnosti: str. 104: Erazem Rotterdamski je naveden med reformatorji, kar ni bil; str. 122: omenjena je avstro-ogrška monarhija v 18. stol., kar ni ustrezno; str. 150: omenjeni Jerilim Megiser je nam bolj znan kot Hieronim Megiser; str. 214: pri Slovanih v habsburški monarhiji niso omenjeni Poljaki; str. 238: namesto Slovenije je očitno prav Slavonije; str. 285: ni povsem jasno, ali ima avtor Miklošiča (!) za Hrvata; str. 462: slovensko študentsko društvo v Pragi ni Ardrija, ampak Adrija.

Knjiga, ki jo je izdala Vojvodanska akademija nauka i umetnosti, je v celoti zelo zanimiva in prinaša veliko količino sistematično obdelanega gradiva, vsako poglavje pa je dopolnjeno še z ustrežno bibliografijo.

Andrijan Lah
Ljubljana

BESEDIŠČE SLOVENSKEGA JEZIKA ALI BESEDIŠČE PUBLIKACIJ V SLOVENSKEM JEZIKU?

Pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša na SAZU-ju je z letnico 1987 v dveh knjigah izšlo Besedišče slovenskega jezika (uredili: Milena Hajnšek-Holz, Marjeta Humar in Franc Jakopin; sestavile: Milka Bokal, Milena Hajnšek-Holz, Marjeta Humar in Zvonka Praznik). Interni objavi namenjeno delo je iz kartoteke za slovar sodobnega knjižnega jezika zajelo besede, ki niso bile sprejete že v SSKJ. Verjetno zato so jih uredniki tudi poimenovali obrobne. Kot take pa se dajo razumeti vsaj dvojno — (1) zborna in (2) nezborna obrobne, ločene navznoter še funkcijsko- oziroma socialnozvrstno, pa tudi po vzrokih majhne pogostosti (zastarelo, pomenujoče redko obravnavani del predmetnosti, novo...):

Uredniško spremno besedilo sestavljajo **Predgovor** na (neoznačeni) sedmi strani, **Uvodna pojasnila** (str. 9, 11, 12 s Preglednico na str. 10) in **Seznam kratic in oznak** (str. 13). Sledi jim slovarski del od A do N (str. 15 do 524). Druga knjiga ponovno prinaša podatke o urednikih in sestavljalkah, od str. 7 do 633 pa gesla črkovnih poglavij od O do Z.

V **Predgovoru** Franc Jakopin v imenu Inštituta seznanja naslovnika tudi s tem, da bo v slovarskem delu Besedišča najti besede v »neobdelani obliki«. Sklicujoč se na deset točk, o katerih lahko slovarji jezikoslovnega tipa (s tem pa verjetno tudi podobne vrste prinašalcev besednega zaklada, kot je Besedišče slovenskega jezika) obveščajo naslovnika,² to ne drži popolnoma. Med neobdelanimi iztočnicami (ali jih lahko tako imenujemo?)³ se namreč navajajo tudi na pol obdelane

¹ Nezborne besede imajo majhno pogostost le glede na knjižno zvrst; v okviru nezbornosti pa so lahko edine uporabljane za ustrezne zborne sopomenke.

² Prim. V. *Gjurin*, O Glasbilih in izvajalcih, SR 1983, 4: »Slovarji 1. ponujajo urejen (abecedno, pojmovno, področno...) seznam besediščnih enot, 2. obveščajo o pisni in 3. glasovni podobi teh enot in o njihovih 4. slovničnih in 5. zvrstno-stilnih značilnostih, 6. dajejo pomen (razlagalno, z drugojezično ustreznico ipd.) teh enot in 7. prikazujejo njihovo rabo s ponazarjalnim gradivom (zgledi), obveščajo 8. o njih zgodovini znotraj zadevnega jezika in 9. o njih izvoru oz. etimologiji, naposled pa lahko dajejo še 10. različna druga obvestila, tudi bolj zunajjezikovna (v zvezi s katero koli od prejšnjih točk).« Natančneje o tem *isti*. Načela sodobnega izrazijskega slovarja, v: Slovenski jezik v znanosti 1, Lj. 1986, str. 151—187.

³ Z zastavljenim vprašanjem se pojavlja še drug problem: ali je tako delo slovar ali je navaden seznam? V prid prvega (čeprav nepopolno) pričajo primeri s slovničnimi oznakami in primeri z ne zgolj prvo osnovno slovarsko obliko (*sedec -dca*, *blažen -žna -o*, *prati porjem*: tako zapisane so le iztočnice, ki se na ta način razlikujejo od enakopisnih iztočnic v Besedišču ali SSKJ-ju). V prid drugega govorijo veliko številnejše besede brez kakršnih koli oznak.